

1.01. izvorni znanstveni članek

UDK 634.8:374(497.4)"18"
prejeto: 18. 4. 2005

Miha Seručnik

univ. dipl. zgodovinar, Mala Loka 21, SI-1230 Domžale
e-mail: miha.serucnik@gmail.com

Spopad s trtno ušjo na Kranjskem v luči gradiva Deželnega zbora in odbora za Kranjsko

IZVLEČEK

Prispevek obravnava spopadanje s trtno ušjo na Kranjskem konec 19. stoletja. Po kratkem opisu škodljivca in načinov boja se osredotoči na izobraževanje o cepljenju vinske trte. Programski osnutki in poročila o izvedbi cepitvenih tečajev podajajo nazorno sliko obveščenosti navadnih ljudi o trtni uši v tistem času. Geografsko je članek omejen na Kranjsko, časovno pa na obdobje oblikovanja dejavnosti vinogradniškega izobraževanja.

KLJUČNE BESEDE

trtna uš, vinogradništvo, škodljivci, Kranjska, Rihard Dolenc

SUMMARY

THE BATTLE WITH VINE LOUSE IN CARNIOLA IN THE LIGHT OF THE MATERIALS OF THE PROVINCIAL ASSEMBLY AND COMMITTEE FOR CARNIOLA

The contribution deals with the struggling with vine louse in Carniola at the end of the 19th century. After a short description of the pest and ways of fighting it, the article focuses on education on grafting vine. Programme outlines and reports on realization of graft courses give a distinct picture on knowledge of common people about the vine louse in that time. Geographically, the article is limited to Carniola and by time to the period of formation of winegrowing education.

KEY WORDS

Vine louse, wine growing, pests, Carniola, Rihard Dolenc

Uvod

Evropsko vinogradništvo so od srede 19. stoletja pa do njegovega izteka prizadele tri zaporedne velike nadloge: siva plesen vinske trte (*Oidium tuckeri*), peronospora (*Plasmopara viticola*) in trtna uš (*Phylloxera vastatrix*). Vse tri bolezni oziroma škodljivci so bili prineseni v Evropo iz Severne Amerike. Med njimi je bila trtna uš zadnja, a tudi najhujša grožnja vinski trti. Za prvi dve bolezni so razmeroma hitro odkrili učinkoviti kemični sredstva, trtne uši pa z nobenim pesticidom niso uspeli zajeziti. Njeno bliskovito širjenje po Stari celini je botrovalo koncu t. i. starega vinogradništva. Povzročila je prelom v načinu gojenja vinske trte, sprožila akcijo izobraževanja malih vinogradnikov in sploh prisilila države v odločne posege v vinogradništvo.

Kot vse vinogradniške dežele se je morala s trtno ušjo spopasti tudi Avstro-Ogrska. Po odkritju prvih okuženih trt na državni poskusni vinogradniški in sadjarski postaji v Klosterneuburgu pri Dunaju leta 1872 je država poskrbela, da so bile o zadevi obveščene vse vinogradniške dežele.¹ Ob posamičnih odkritjih okužb v deželah dvojne monarhije, je bil boj proti trtni uši v pristojnosti tako državne kot deželne uprave. Ti organi so nam zapustili gradivo, ki je z zgodovinskega vidika pomajnkjivo obdelano. Nekaj osnovnih informacij o boju s trtno ušjo pri nas najdemo v *Zgodovini agrarnih panog*.² Avtorji poglavja o vinogradništvu so se omejili na povzemanje različnih starejših strokovnih objav s področja vinogradništva.

O trtni uši je pisal tudi dr. Jože Maček, ki se je osredotočil na gradivo Kranjske kmetijske družbe, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije.³ Njegov prispevek daje kratek, a vendar temeljit pregled obdobja. Besedilo je dosledno opremljeno z opombami in mi je bilo pri pisanju pričujočega članka v veliko pomoč. Ta je nastal predvsem na podlagi gradiva, ki sta ga zapustila Deželni zbor in odbor za Kranjsko v Ljubljani in ga hrani Arhiv Republike Slovenije. Članek sem geografsko zamejil na deželo Kranjsko, tematsko pa sem največ pozornosti posvetil vpeljavi tečajev cepljenja vinske trte v začetku devetdesetih let 19. stoletja.

Kaj je trtna uš?

Trtna uš (*Phylloxera vastatrix*) je zelo majhna žuželka, ki je s prostim očesom komaj opazna. Je parazitska žival, ki se prehranjuje z rastlinskimi sokovi trt. Njena domovina je Severna Amerika, kjer so jo prvič opazili že sredi 19. stoletja. V ZDA

ni predstavljala grožnje, zato je do prihoda v Evropo ostajala praktično neznana.

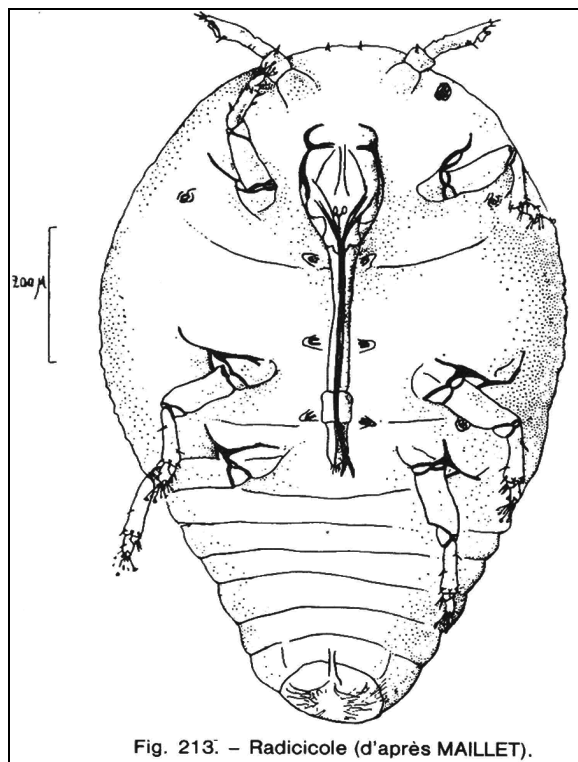

Fig. 213. – Radicicole (d'après MAILLET).

Podzemna oblika trtne uši (Galet, Les maladies, str. 1114).

Trtna uš ima zelo zapleten življenjski cikel in dve pojavni obliki: nadzemno in podzemno. Prva je bolj opazna in nenevarna; na listih gostiteljske rastline povzroča značilne šiške. Druga (podzemna) oblika uničuje trte. Uši se naselijo na koreninah trt, kjer se prehranjujejo s srkanjem rastlinskega soka. Mesta vbodov v rastlinsko tkivo se okužijo z bakterijami ali glivicami, kar povzroči gnitje. Prvi vidni znaki zajedavcev nad zemljo se pojavijo na napadeni rastlini, ko je že prepozno. Nekako v juliju se listi pričnejo sušiti, razvoj plodov pa se postopoma ustavi. Trte hirajo brez premora in do naslednjega poletja bolj ali manj popolnoma propadejo. Kolonije trtnih uši se bliskovito širijo po napadenem vinogradu in v dveh do treh letih je ves nasad popolnoma uničen.

Na koreninah trt povzroča trtna uš značilne odebelitve, ki so neopazne, če ne odstranimo prsti. Prisotnost trtne uši je zato mogoče ugotoviti le, če odkopljemo korenine sumljivih trt, to je tistih, ki so se pričele sušiti.

Trtna uš se pojavi najprej v posameznih zaplatah, iz katerih se nato širi, dokler ne zajame celotnega območja. Bliskovitemu širjenju zajedavske žuželke so botrovale intenzivnost in strnjenost vinogradniške dejavnosti ter izredna plodnost trtne uši.

¹ Maček, *Uvajanje dosežkov*, str. 153–154.

² Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, str. 279–308.

³ Glej: Maček, *Uvajanje dosežkov*, str. 148–152.

Šiške trtne uši in spremembe na koreninah. (Zbirka diapozitivov Biotehniške fakultete v Ljubljani, Oddelek za agronomijo, knjižnica Katedre za fitopatologijo, diapozitiv številka 161).

Trtna uš se praviloma razmnožuje nesporno oziroma partenogenetsko. V samicah se brez oploditve razvijajo jajčeca, iz katerih se spet valijo partenogenetske samice. Samo na posebnem delu razvoja, ki nikakor ni nujen, se razvijeta moški in ženski osebek, ki se sparita. Rezultat je eno samo oplojeno jajčece, ki prezimi skrito pod lubjem na trti. Prilagodljivost trtne uši še poveča leteča oblika, ki s pomočjo vetra zlahka poišče nove življenjske prostore. Z vinogradnikovega vidika ta prilagodljivost pomeni pravo katastrofo.⁴

Boj proti trtni uši

Hitro širjenje trtne uši po evropskih vinogradih je presenetilo tako strokovnjake kot vlade prizadetih držav. Po njenem odkritju na planoti Pujaut (blizu Avignona) v Franciji leta 1868 so se začela prizadevanja za odkritje učinkovitega sredstva za njeno zatrtje. Francoska vlada je celo razpisala na-

grado 300.000 frankov za odkritje uspešne metode.⁵

V naslednjem desetletju in pol so odkrili okužbe trtne uši po vsej Evropi. Leta 1878 so se evropske vinogradniške dežele prvič in nato znova 1881 sestale v Bernu v Švici, da bi se dogovorile o usklajeni akciji zoper trtno uš. Dogovorile so se o strogih carinskih ukrepih, ki so omejevali trgovanje z rastlinskimi deli trte. Države podpisnice so se zavezale za medsebojno usklajevanje in obveščanje glede ukrepov proti trtni uši.⁶ Karantenski ukrepi so bili na splošno neuspešni, ker države niso uspele zagotoviti učinkovitega nadzora notranjega prometa s trtami in njihovimi deli. Lep primer takšnega stanja najdemo leta 1882 ob hrvaško-kranjski meji. V letnem poročilu kranjskega deželne odbora v Ljubljani je zapisano: "Nekateri posestniki vinogradov so tako brezvestni, da še vedno, akoravno je prepovedano, hrvatske in štajerske trte na Kranjsko prevažajo. Tudi hodijo delavci na Štajersko in Hrvatsko in z orodjem, ki so ga ondi rabili, obdelujejo pozneje kranjske vinograde."⁷

Boj proti trtni uši je zaobjemal več različnih metod, toda vse so bile le delno uspešne. Zelo drastična, a kljub temu neuspešna metoda je bila fizično uničenje napadenega vinograda. Vse trte so izkopali in sežgali, prst pa prepojili s pesticidom (CS₂ – ogljikov disulfid).

Pesticid CS₂ so uporabljali tudi za omejevanje populacij trtne uši v napadenem vinogradu na ravni, ki so jo trte še zmogle prenesti. CS₂ je izredno hlapljiva tekočina, ki ni ostala v prsti dlje kot nekaj dni, na trtah in na grozdju pa naj ne bi puščala opaznih posledic.⁸

Poskusili so tudi z zelo nenavadnimi metodami, kot je poplavljanje vinograda ali pa ureditev nasada v peščeni zemlji. Obe metodi sta precej učinkoviti in sta v rabi še danes povsod tam, kjer obstajajo ustrezni pogoji. Poplavljanje zahteva ravninske vinograde in velike količine vode. Za uspeh druge metode je potrebna prst z vsaj 80% deležem peska.⁹ Ob prav vseh postopkih se zastavlja vprašanje ekonomske upravičenosti.¹⁰

⁵ Galet, *Les maladies*, str. 1276.

⁶ *Državni zakonik* (v nadaljevanju RGB), 1878/19 (17. september 1878) in RGB, 1881/105 (3. november 1881).

⁷ *Obravnave*, 22. zvezek, str. P. 24. Obravnave deželnega zbora kranjskega uporabljajo trojno paginacijo. Oznaka P. pomeni, da gre za stran v Letnem poročilu o delu deželnega odbora, ki so ga številčili posebej, od ena naprej. Mastno natisnjene številke označujejo strani stenoografskih zapisnikov sej deželnega zbora, navadno tiskane številke pa strani prilog, ki so jih ustvarili posamezni odseki deželnega zbora. V opombah sem mastni tisk zaradi prevelike vpadljivosti opustil in dodal oznako "zapisniki". Pri citatih iz poročil odsekov deželnega zbora sem dodal oznako "priloge".

⁸ Galet, *Les maladies*, str. 1181–1283.

⁹ Dolenc (a), *Nauk*, str. 4.

¹⁰ To so večkrat poudarjali v Obravnava deželnega odbora kranjskega.

⁴ Povzeto po Galet, *Les maladies*, str. 1059–1093.

Metoda, ki se je pri nas pokazala za najbolj smotrno in uspešno, je bila zasajanje ameriških sort trte. Nekateri izmed njih prenesejo namreč tudi parazitiranje trtne uši na svojih koreninah. Njihova glavna napaka je, da so dokaj neuporabne za pridelavo vin. Nekateri ameriške sorte obrodijo tako drobne plodove, da so neuporabni za stiskanje, druge pa imajo dovolj velike plodove, a dajejo zelo slabo vino. Rihard Dolenc pravi, da ima tako vino *"kaj neprijeten duh, namreč po stenicah"*. Omenja še ameriške sorte, ki nimajo takih pomanjkljivosti, a žal v našem podnebjju in prsti ne uspevajo.¹¹

Strokovnjaki so zato poskušali vzrediti hibridne sorte proti trtni uši odpornih rastlin, ki bi poleg tega dajale še dobro vino. Ti poskusi niso bili nikoli povsem uspešni; pri nas najbolj razširjen hibrid je vsem dobro znana šmarnica.

Pot iz zagate predstavlja cepljenje ameriških podlag z evropskimi cepiči. Tako se zagotovi odporne korenine v zemlji, ki zmorejo kljubovati trtni uši, nadzemeljski del pa je evropska plemenita rastlina. To je torej način, ki je obveljal kot pot iz katastrofe in danes so vsi naši vinogradi zasajeni s cepljenimi trtami.

Cepljenje trt je predstavljalo rešitev, a je s seboj prinašalo tudi nov zaplet. Strokovni avtorji, ki opisujejo zgodovino vinogradništva pri nas, vedo povedati, da je bilo gojenje vinske trte pred pridelavo trtne uši zelo preprosto. Trte so bile zasajene neurejeno povprek, pogosto skupaj s sadnim drevjem, ki je rabilo za oporo.¹² Evropska trta je bila očitno zelo nezahtevna rastlina.

Vse to se je spremenilo z uvedbo ameriških trt – amerikank. Le nekaj redkih sort je pokazalo zadovoljivo odpornost na koreninsko trtno uš in te so nato zasajali v različnih podnebnih razmerah in prsteh. V evropskih razmerah so ameriške trte dokaj občutljive in zahtevajo večjo skrb. Potrebno je gnojenje, ki vinogradnikom prej ni bilo v navadi.

Samo cepljenje je poglavje zase. Trte so mnogo bolj občutljive kot sadno drevje in cepiči se slabše zrastejo s podlagami. Cepilec mora torej biti zelo spreten. Bolj kot je izkušen, večji odstotek njegovih cepljenj uspe. Nastala je potreba po izurjenih cepilcih in izobraževanju vinogradnikov.

Začetek obnove vinogradov

Gradivo Kranjskega deželne zbor in odbora o trtni uši, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, sega v leto 1874. Takrat so iz Kranjske poslali v Klosterneuburg pri Dunaju Riharda Dolenca, vodjo Deželne vino- in sadjerejske šole Slap (pri Vipavi), da se je v živo seznanil s trtno ušjo.¹³ Iz sledečega

leta so se ohranili še nekateri spisi, ki se ukvarjajo z ukrepi, ki jih je sprejela Avstro-Ogrska z namenom preprečevanja širjenja trtne uši.

V gradivu nato sledi premor do leta 1880, ko so opazili trtno uš na Hrvaškem (ob kranjsko-hrvaški meji) in v Istri (v bližina Pirana). Deželni zbor je napotil Riharda Dolenca, da si je ogledal prizadeta območja ob meji in pregledal dolenjske in štajerske vinograde. Iz njegovega poročila je razvidno, da se je trtna uš pojavila tudi na Štajerskem, natančneje na Bizeljskem. Dolenjski vinogradi so bili v tem času videti še zdravi.¹⁴

Deželna vlada v Ljubljani je ustanovila lokalne komisije, ki so na ogroženih območjih ob deželni meji pregledovale vinograde.¹⁵ Znotraj deželnih meja Kranjske so trtno uš prvič opazili na Dolenjskem junija 1884, v vinogradih pri Veliki Dolini.¹⁶ Prav na tem območju jo je v svojem poročilu štiri leta prej napovedal Rihard Dolenc. Gre za predel, ki je bil s štajerske in hrvaške strani tako rekoč obkoljen.

Deželni zbor in odbor sta se po strokovnem nasvetu obrnila na Riharda Dolenca, ki je svetoval, naj se čim prej uvede ameriške trte. Deželni zbor se je nato obrnil na Deželno vlado v Ljubljani in jo obvestil o Dolencovih predlogih.¹⁷

Deželna vlada v Ljubljani je na Dolenjsko poslala strokovnjake Kranjske kmetijske družbe, da bi ugotovili obseg okužbe. Njihove ugotovitve so pokazale, kako zahrbtno in neopaženo se trtna uš naseli na novih območjih. Leta 1884 so zaznali njeno prisotnost v dveh občinah, naslednje leto pa že v trinajstih.¹⁸ Tako stanje je že poleti 1884 napovedal vodja strokovne preiskovalne komisije J. Hansel. Preden so prisotnost trtne uši ugotovili oziroma jo uradno *"konstatirali"*, se je že razpasla na širokem območju. Pravzaprav nikjer niso uspeli zagotovo določiti natančnega časa vnosa žuželke na novo območje.¹⁹

Leta 1885 je bila v Kostanjevici na Krki na državne stroške ustanovljena prva trsnica za ameriške trte na Kranjskem. Vendar pa poljedelsko ministrstvo na Dunaju ni hotelo uvajanja amerikank priznati kot metodo, ki bi rešila vinogradništvo, ampak je vztrajalo pri zatiranju trtne uši z ogljikovim disulfidom. Naloga kostanjeviške trsnice naj bi bila po njihovem mnenju predvsem v tem, da se posameznim zainteresiranim vinogradnikom zagotovi možnost izvajanja lastnih poskusov z ameriški trtami.²⁰

¹⁴ AS 38, IX/3, š. 918, 6678/1880.

¹⁵ AS 38, IX/3, š. 918, 2233/1886.

¹⁶ AS 38, IX/3, š. 918, 4205/1884.

¹⁷ AS 38, IX/3, š. 918, 4657/1884.

¹⁸ *Obravnave*, 26. zvezek, priloge, str. 407.

¹⁹ O podobni izkušnji v Franciji govori Galet (Galet, *Les maladies*, str. 1065).

²⁰ AS 38, IX/3, š. 918, 2531/1887.

¹¹ Dolenc (a), *Nauk*, str. 5.

¹² Doberšek, *Vinogradništvo*, str. 13.

¹³ AS 38, IX/3, š. 918, 7166/1874.

Deželni odbor je na drugi strani sprejel stališče, da je mogoče ogroženo dolensko vinogradništvo rešiti le z vpeljavo odpornih ameriških trt in njihovim razdeljevanjem med revne vinogradnike.²¹ Da bi pomagali dolenskem vinogradništvu, so že jeseni 1886 preselili deželno sadjarsko in vinogradniško šolo s Slapa pri Vipavi na Grm pri Novem mestu. Tu so uredili deželni ameriški vinograd, katerega glavni namen naj bi bila pridelava ameriških sadik, ki bi jih oddajali brezplačno ali pa prodajali po najnižji možni ceni. Deželna šola z nasadom in trsnico na Grmu je postala center obnove vinogradov na Kranjskem. V naslednjih letih so uredili še vrsto manjših občinskih trsnic in številne druge, ki so bile v oskrbi ljudskih oziroma meščanskih šol.

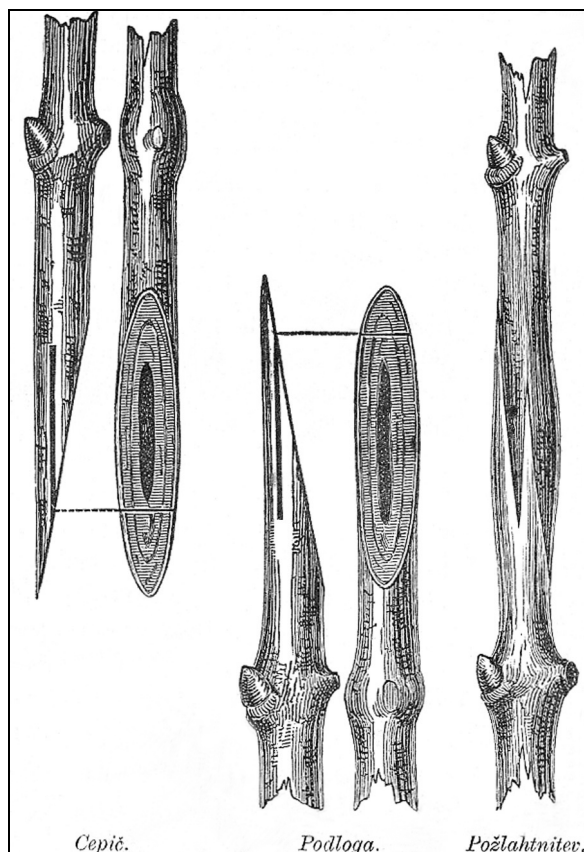
Prizadevanja za hitro vpeljavo ameriških trt je ovirala obstoječa avstrijska zakonodaja, ki je poskušala preprečevati vnos trtne uši z njimi na še neokužena območja. Zaradi tega so ameriške trte načeloma dovolili zasaditi le na območjih, kjer je trtna uš že bila uradno ugotovljena.²² Kljub temu se je škodljivec neovirano širil in bolj ali manj zajel vsa obstoječa vinogradniška območja.

Postopki v ameriških vinogradih

Kot že rečeno, je vinogradnike konec 19. stoletja v marsičem omejevala zakonodaja, ki je poskušala zavezati širjenje trtne uši s strogimi karantenskimi ukrepi. Z okuženih območij je bilo najstrožje prepovedano izvažati kakršenkoli "material", ki bi bil povezan s trtami.²³ Pri tem "trtnem materialu" so imele poseben status ukoreninjene trte, ki naj bi bile najnevarnejše prenašalke podzemne oblike trtne uši.

Kakšna je bila praksa pri zasaditvi "ameriškega vinograda", nam lepo prikazuje drobn priročnik Riharda Dolenca *Nauk, kako zasajati vinograde z ameriški trtami, da jih trtna uš ne more uničiti*. Vinogradnik je dobil v eni od dosegljivih ustanov ključe, to je trtne rozge, narezane na dolžino kakih 40 cm. Te je bilo šele potrebno cepiti s cepiči domačih sort in jim nato vzgojiti korenine. Vinogradnik je ob tem lahko nekaj novih ameriških rastlin pustil za lastno vzgojo ključev.²⁴

Dolenc je svoj priročnik prvič izdal leta 1888, nato pa v dopolnjeni izdaji še 1891. V prvi je opisal cepljenje na način "angleške kopulacije", v drugem natisu pa je dodal še metodo zelenega cepljenja.

Prikaz angleške kopulacije (Dolenc, *Nauk* (a), str. 11).

Pri prvi metodi je priporočal, da se ključe cepi v mesecu aprilu. Cepljene ključe naj se vloži na glavo obrnjene za tri tedne v zemljo in pokrije z vlažnim mahom, da poženejo prve koreninice.

Nato naj se jih premesti v jarek. Ključi naj bodo pravilno obrnjeni in naslonjeni ob poševno steno jarka, med njimi mora biti za dlan razmaka. Ko je jarek po dolžini zapolnjen, se odkoplje od nasprotne, navpične stene prst in z njo zasuje vložene ključe s približno 30 cm prsti. Nato se spet vloži novo vrsto cepljenih ključev itd. Ta postopek so imenovali *bilfanje*, ukoreninjene sadike pa *bilfe*.²⁵ Sadike so v jarku – trsnici – ostale eno leto. Ko so jih vzeli iz trsnice, so bile pripravljene za sajenje v vinogradu. Polno rodnost trte dosežejo v tretjem letu.

Pri metodi zelenega cepljenja (Dolenc jo imenuje Hermann-Goethejeva metoda) so cepili na zelene mladice ameriških podlag, ki so bile zasajene na svojem mestu v vinogradu in so se že ukoreninile. Dolenc opozarja, da ne podlaga ne cepič ne smeta biti niti preveč zelena niti preveč olesenela, če naj cepljenje uspe. Za pritrditev cepiča k pod-

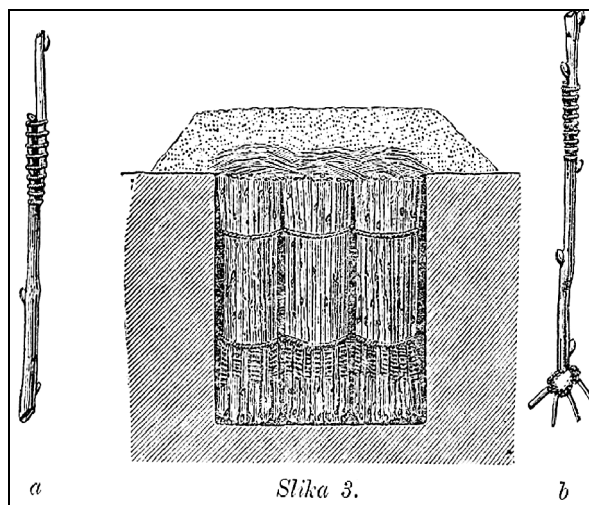
²¹ *Obravnave*, 25. zvezek, str. P. 28.

²² Glej RGB, 1875/61 (3. april 1875) in AS 38, IX/3, š. 918, 4113/1887.

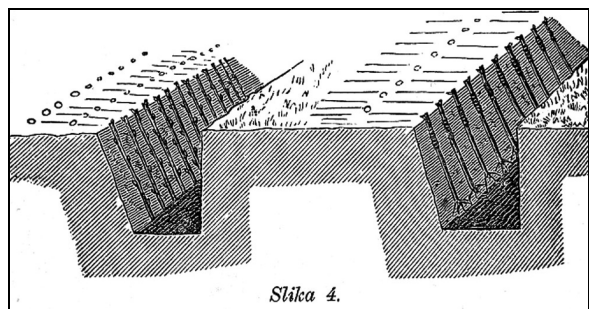
²³ Mednarodni konvenciji o trtni uši RGB, 1878/19 (17. september 1878) in RGB, 1881/105 (3. november 1881) ter avstrijski zakon o trtni uši RGB, 1875/61 (3. april 1875).

²⁴ Dolenc (a), *Nauk*, str. 9.

²⁵ Dolenc (a), *Nauk*, str 17.

Cepljeni ključi, vloženi v zemljo in pokriti z mahom (Dolenc, *Nauk* (a), str. 15).

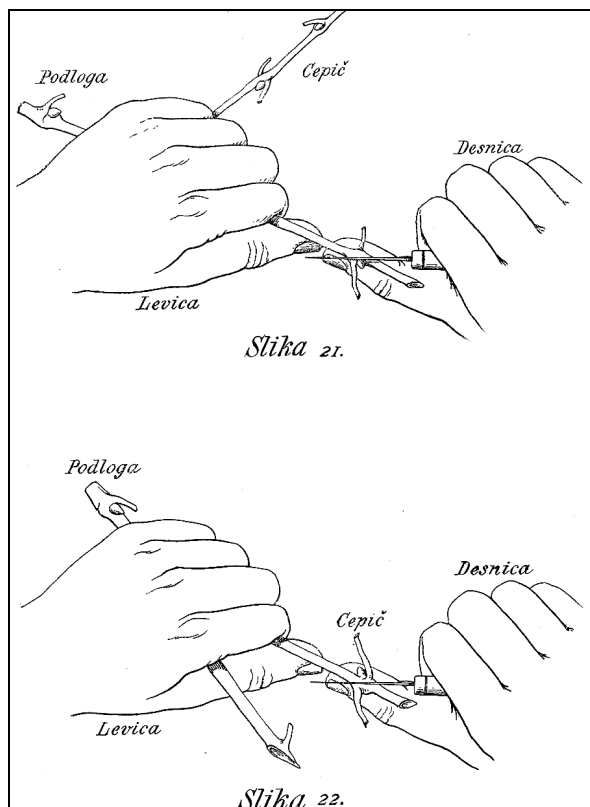
Prikaz bilfanja, Dolenc (*Nauk* (a), str. 17).

lagi so uporabljali ali bombažno nit ali gumico (*gumilastiko*). Dolenc je priporočal uporabo slednje. Cepljene mladike so prvih deset do dvanajst dni videti dokaj klavarno, nato pa začnejo bujno poganjati, zagotavlja Dolenc. Uspešnost cepljenja je tako kot pri prvi metodi močno odvisna od spretnosti in izkušenosti cepilca. Mlade trte so doslegle polno rodnost v petem letu po cepljenju.

Metoda zelenega cepljenja je pridobila zaupanje med stroko šele konec osemdesetih let 19. stoletja. Rihard Dolenc v svojem priročniku razjasni, zakaj. Med strokovnjaki je bilo splošno znano, da podlaga in cepič po cepljenju do zime ne olesenita popolnoma in zato med zimo pozebata. Dolenc pojasni, da je bila vzrok temu peronospora, v zadnjem času pa se pozeba cepljenih mladik ni več dogajala.²⁶ V času, ko je Dolenc pisal dodatke za drugo izdajo *Nauka*, je bila oskrba vinogradnikov z modro galico, ki je bila pod pristojnostjo Kranjske kmetijske družbe, že zadostna. Če se je peronospora pojavila, so jo vinogradniki uspeli zaustaviti.²⁷

²⁶ Dolenc (b), *Nauk*, str. 49.

²⁷ Maček, *Uvajanje dosežkov*, str. 139.

Cepljenje na zeleno (Dolenc, *Nauk* (a), str. 40–41).

Tečajji cepljenja

Postopek obnove vinogradov je zahteval velik preskok v vinogradniškem znanju. Cepljenje trt je bilo za običajnega vinogradnika povsem nova veščina, ki se je bilo iz tiskanega priročnika težko naučiti. Tako so menili tudi strokovnjaki, ki so sestavljali osrednjo filokserno komisijo na Dunaju.

Osrednja filokserna komisija se je sestala 8. in 9. julija 1886. Med drugim so sprejeli predlog dr. Levija, da se organizira tečaje za cepljenje trt.²⁸ Poljedelsko ministrstvo je predlog sprejelo in konec septembra istega leta je kranjski deželni odbor dobil dopis Deželne vlade v Ljubljani, ki je v imenu poljedelskega ministrstva prosila, da ji pošlje program za izvedbo cepitvenih tečajev. Poučevalo naj bi se metode cepljenja, ki so se izkazale kot uspešne. Tečajji naj bi se najprej organizirali na že okuženih območjih. Deželni odbor naj bi k programu priložil še oceno stroškov, nato pa dopis poslal Rihardu Dolencu na Deželno vinogradniško, sadjarsko in poljedelsko šolo na Grmu, da bi podal svoje mnenje.²⁹

Dolenc je odgovoril, da bi bilo mogoče vse tečaje organizirati iz dveh centrov, z Grma in iz Kostanjevice. V ta namen bi slednjo morali izročiti v upravljanje vodstvu deželne šole na Grmu, da bi se

²⁸ Maček, *Uvajanje dosežkov*, str. 160.

²⁹ AS 38, IX/3, š. 918, 6250/1886.

zagotovilo enotnost delovanja. Deželni odbor se je s tem stališčem strinjal ter naprosil deželno vlado, naj prosi za prenos vodenja državne trsnice v Kostanjevici pod deželne šole Grm. Program tečajev in oceno stroškov so obljubili poslati po odobritvi prošnje.

Naslednji dopis v zvezi s cepitvenimi tečaji Deželne vlade v Ljubljani je seznanjal kranjski deželni odbor s predlogom programa, ki ga je izdelal osrednji odbor Kranjske kmetijske družbe. Vlada je prosila deželni odbor, da poda svoje mnenje in pošlje oceno stroškov svojega programa.

Deželni odbor je dopis kot običajno poslal na Grm. Dolenc je odpisal, da se strinja s stališčem Kranjske kmetijske družbe, da bi bilo potrebno v vseh okuženih (ušivih) okrajih ustanoviti "poskuševalne vinograde, zasajene z ameriškimi trtami". Pritrdil je tudi predlogu, da se lotijo "takih poskusenj že bolj zbudjeni in v stvari, to je v požlahtnenji, sajenji in ostalem obdelovanji priporočljivih ameriških trt, na tukajšni šoli podučeni vinogradniki". Ob tem je ponovil, da bi bilo najbolje, če bi se tečaji izvajali v dveh središčih: v Kostanjevici za "ušive okraje" in na Grmu za neokužene.³⁰ Na Grmu takrat še niso opazili trtne uši; prvič so o njej poročali iz bližine Novega mesta leta 1890.³¹

V ta namen bi bilo potrebno Grmu priključiti Kostanjevico, kjer bi namestili "stanovitega opravnikar trtnice". Dolencu bi se za vsako pot v Kostanjevico plačalo dnevnic, kot jih je prejemal v deželni službi. Vozil bi se z brezplačno šolsko vprego, "sicer naj bi se ga pa še za ves trud, kakor dopisovanje i. t. d. z primerno letno remuneracijo odškodvalo". Stalni upravnik Kostanjevice bi dobival 1 goldinar plače na dan in bi imel brezplačno stanovanje. Po Dolenčevih izračunih bi skupni stroški ne presejali 700 goldinarjev letno. Premislil je tudi, od kod bi se črpala sredstva za izvedbo njegove zamisli: ukiniti bi bilo treba urad tehničnega vodje del zoper trtno ušjo na Kranjskem in Štajerskem,³² ki ga je imel Karl Reichel v Kostanjevici.³³ Reichel je bil zadolžen predvsem za ugotavljanje razširjenosti trtne uši in vodenje posebnega tečaja.

Spomladi, v času cepljenja bi na Grm in v Kostanjevico poslali ljudi na tečaj, ki bi trajal po potrebi tri do šest dni. Tečaj bi se ponovil še poleti, v času zelenega cepljenja. Hrano in stanovanje bi si plačevali udeleženci sami. "Sicer je pa jako mogoče, da skora gotovo, da bode potrebno kurzom z nagradbami udeležencov pridobiti," doda Dolenc.³⁴

Predlogu Kranjske kmetijske družbe, da bi cepljenje poučeval njen potujoči kmetijski učitelj, Dolenc ni oporekal. Menil je le, da bi glavno težo

morali imeti tečaji, ki bi se prirejali pod vodstvom šole na Grmu. "Da bi tudi gospod deželni potujoči kmetijski učitelj drugot po Dolenjskem o požlahtovanji ameriških trt lahko podučeval [...] razumi se samo o sebi," je zapisal.³⁵

Predlog po opustitvi urada Karla Reichla v Kostanjevici kaže, kakšno mnenje je o tej funkciji imel Rihard Dolenc. Dolenc je precej pikro pripomnil, da bi se po njegovem načrtu prihranilo letno "par stotakov". Zdi se, da je poleg očitno dobrih namenov Dolenc speljeval vodo tudi na svoj mlin. Ob večji odgovornosti bi mu pripadli tudi nekoliko višji osebni dohodki. Med pregledovanjem arhivskega gradiva je namreč opaziti, da si je večkrat prizadeval pridobiti kak goldinar več, a mu natančni deželni odborniki ponavadi tega niso dopustili in so popravljali njegove "partikularje".

Rihard Dolenc je tudi izdelal natančen načrt proračuna upravljanja s kostanjeviško trsnico.³⁶ Do priključitve Kostanjevice h Grmu nazadnje ni prišlo. Poljedelsko ministrstvo je odredilo, da je za poučevanje cepljenja v prvi vrsti poklican deželni popotni učitelj, "v kolikor zna spretno ravhati s cepilnim nožem".³⁷ Za pouk so priporočali le metode, ki so bile splošno priznane kot uspešne: na sedlo (*Sattelschäften*), angleško kopulacijo (*das englisch Copuliren*), v zarezo (*in der Spalt*) in vespujolsko metodo (*die Vespujols'sche Methode*). Učitelj naj bi tečajnike poučil o vseh podrobnostih cepljenja, da bi se ti mogli na podlagi modelov, ki bi jih sami napravili, nato izuriti. Ker je pri pouku potrebno, da se učitelj posveti vsakemu tečajniku posebej, so z ministrstva priporočali, da bi se število udeležencev tečaja omejilo na ducat oseb. Zato naj bi na tečaj sprejemali le bolj inteligentne vinogradnike, ki bi jih predstojniki občin (župani) navedli poimensko. Župani naj bi bili zadolženi tudi za to, da bi vse potrebno za vadbo (podloge in cepiči poleg cepilnega voska in rafije) bilo brezplačno na voljo na kraju tečaja. Vosek in rafijo bi lahko priskrbel proti povračilu stroškov tudi popotni učitelj. Po mnenju poljedelskega ministrstva na Dunaju bi bilo najprimernejše, če bi tečaj trajal en dan.

Deželni vladi v Ljubljani je bilo v tem smislu naročeno, da v prvi polovici naslednjega meseca (maja 1887) izvede tečaje v občinah Velika Dolina, Čatež, Sveti Križ, Kostanjevica in Leskovec. Glede predlaganih nagrad za tečajnike, so poudarili, da je tečaj cepljenja v lastnem interesu vinogradnikov in zato nagrade niso mogoče. Zahtevali so tudi poročila o poteku tečajev.

Če je Rihard Dolenc v svojem osnutku programa postavil načrt Kranjske kmetijske družbe na drugi

³⁰ AS 38, IX/3, š. 918, 863/1887.

³¹ AS 38, IX/3, š. 919, 5522/1890.

³² *Technischer Leiter der Arbeiten wider die Reblaus in Krain und Steiermark* (AS 38, IX/3, š. 918, 2233/1886).

³³ AS 38, IX/3, š. 918, 863/1887.

³⁴ Prav tam.

³⁵ Prav tam.

³⁶ AS 38, IX/3, š. 918, 1184/1886.

³⁷ *...wofern er mit dem Veredlungsmesser tüchtig zu arbeiten versteht* (AS 38, IX/3, š. 918, 2694/1887).

tir, kot nekakšno dodatno možnost, se je zdaj enako zgodilo z njegovimi predlogi. Poljedelsko ministrstvo na Dunaju je pisalo deželni vladi v Ljubljani: *"Seveda se more le pozdraviti, če si tudi učna ustanova na Grmu zada nalogo, da poučuje ne le svoje učence, temveč tudi druge vinogradnike o vprašanju ameriških trt in njihovem požlahtnjevanju."*³⁸ Odločanje o izvedbi predlaganih tečajev na Grmu naj ostane v pristojnosti deželnega odbora.

V zadnjem delu dopisa je deželni predsednik obvestil deželni odbor, da je naročil izvedbo cepitvenih tečajev popotnemu učitelju Gustavu Pircu. Če bi se na Grmu odločili za enak pouk, bi bilo smiselno, ko bi se obe skupini učiteljev (*Lehrkräfte*) medsebojno obveščali.

Kranjski deželni odbor je zadevo rešil s sklepom, da praktičnih tečajev na Grmu ne bo, ker bodo iz trsnice deželne šole oddajali zgolj ukoreninjene in že cepljene sadike. O svojem sklepu so obvestili deželno vlado v Ljubljani in vodstvo šole Grm.³⁹

Izjava deželnega zbora o oddajanju ukoreninjenih sadik je bila zelo smela. Približno leto pozneje je Rihard Dolenc v *Nauku* pojasnjeval: *"Kupčija z ukoreninjenimi trtami, bodisi ameriških ali pa domačih trt, prepovedana je strogo z ukazom poljedelskega ministerstva od 29. julija 1882."*⁴⁰ Če ponazorimo še drugače: večina vinogradnikov, ki je po letu 1887 dobila pomoč od dežele Kranjske v obliki materialnih sredstev, je prejela trtne ključce.

Kar se tiče cepitvenih tečajev na Grmu, je bila zadeva za nadaljnji dve leti zaključena. Dolenc je še večkrat poskušal pridobiti podporo za svoje ideje. Najverjetneje je bil on tisti, ki je na zasedanju okrnjene filokserne komisije sredi marca istega leta predlagal prenos upravljanja nad kostanjeviško trsnico pod Grm.⁴¹ Poljedelsko ministrstvo je zavrnilo tako možnost, saj je bila kostanjeviška trsnica preko deželne vlade v Ljubljani pod njegovo upravo. Če bi se jo podredilo Grmu, bi prišla pod pristojnost dežele. Ministrski odgovor je pojasnjeval, da raje obdržijo Kostanjevico pod vodstvom *"posebej izbrane zaupne osebe"*.⁴²

Zahteve po uvedbi cepitvenih tečajev je Dolenc ponovil na zasedanjih deželne filokserne komisije leta 1888 in 1889. Na prvi je predlagal, da bi bili

tečaji trajali osem dni, tečajnikom pa naj bi krili stroške bivanja na Grmu iz deželne blagajne. Poleg samega cepljenja naj bi jih poučili še o obrezovanju, okopavanju trt in pridobivanju podlag ter cepičev. Tečajnike bi istočasno uporabili kot brezplačne cepilce na Grmu.⁴³

Na Dolencevo prigovarjanje, da so tečaji cepljenja nujni, če naj ima uvajanje ameriških trt kakšen učinek, je deželni odbor privolil v njihovo izvedbo. Prva tečaja sta bila na Grmu marca in junija 1889. Zanimivo je, da se o teh dveh tečajih ni ohranil nobeden od spisov, ki so navedeni v tiskanem poročilu o trtni uši v Obravnava deželnega odbora kranjskega.⁴⁴

K sreči Dolenc o njih dokaj nadrobno piše še enkrat v nekoliko poznejšem pismu kranjskemu deželnemu odboru. *"Od 20. do incl. 23. marca"* je Dolenc na Grmu imel brezplačni tečaj za dolenske vinogradnike. Udeležilo se ga je 34 ljudi, kar je bilo po Dolencevem mnenju *"v primeri k pač velikanski važnosti stvari"* premalo. Dva udeleženca sta bila Štajerca iz Sevnice. Med njimi je bilo tudi več *"nekvalificiranih"*. Nekateri udeleženci iz Šentjerneja so namreč pripeljali svoje otroke, *"šolarčke ljudske šole"*. Izjavili so, da so sami *"že prestari za poduk"* in se vrnili domov. *"Nekateri priletni udeleženci se pa tudi niso ženirali kar naravnost izjaviti se, da je vse skupaj nič in da bodo že še stare trte rodile ako bode Bog hotel,"* je še zapisal Dolenc. Večina se jih je kljub temu živahno zanimala za stvar.⁴⁵ Poletni tečaj je imel zgolj štiri udeležence.⁴⁶

Na seji deželne filokserne komisije, 24. junija 1889, je Dolenc vnovič predlagal uvedbo cepitvenih tečajev na Grmu. Ponovil je idejo o subvencioniranju bivalnih stroškov za tečajnike. Hkrati je poudaril, da je nujno izučiti čim večje število cepilcev, kajti potrebe po njih so s pridelavo večjih količin ameriških trt v deželnih in državnih trsnicah naraščale. Menil je tudi, da tečaji, ki so jih vodili popotni učitelji kmetijske družbe, niso dajali zelenih učinkov. Razlog temu naj bi bil v naravi cepljenja, ki se ga je potrebno učiti z vajo in ne le ob opazovanju demonstracije. K učenju je želel pritegniti mladino, ki se je sposobna priučiti zahtevne spretnosti. Tečaji naj bi trajali deset dni po šest ur. Skupne stroške je Dolenc ocenjeval na 60, v skrajnem primeru na ne več kot 100 goldinarjev. Tokrat je končno dobil privolitev poljedelskega ministrstva na Dunaju. Poljedelsko ministrstvo je ob vrnjenem zapisniku deželni vladi v Ljubljani naročilo, naj Dolencev predlog natančno presodi, *"ker se zaradi od predlagatelja poudarjene cenenosti dotičnega pouka izvedba omenjenega predloga zelo priporoča"*.⁴⁷

³⁸ *Es kann selbstverständlich nur begrüßt werden, wenn auch die Lehranstalt zu Standen es sich zur Aufgabe macht, nicht nur ihre Schüler, sondern auch andere Weinbauer über die Frage der amerikanischen Reben und ihre Veredlung zu unterweisen* (Prav tam).

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Dolenc (a), *Nauk*, str. 8.

⁴¹ V gradivu Deželnega zbora odbora in odbora za Kranjsko ni zapisnika te seje. Njene sklepe sem rekonstruiral na podlagi odgovora poljedelskega ministrstva na Dunaju na njen zapisnik AS IX/3, š. 918, 4113/1887, seznam prisotnih na seji pa sem našel v gradivu Deželne vlade v Ljubljani AS 33, 25/7, 2565/1887.

⁴² *Einer speciell gewählten Vertrauensperson* (AS IX/3, š. 918, 4113/1887).

⁴³ AS IX/3, š. 918, 1586/1889.

⁴⁴ *Obravnave*, 30. zvezek, priloge, str. 186, 187.

⁴⁵ AS IX/3, š. 918, 6129/1889.

⁴⁶ *Obravnave*, 30. zvezek, priloge, str. 186, 187.

⁴⁷ *...weil sich bei der vom Antragsteller hervorgehobener*

Dolenc je nato deželnemu odboru napisal daljše pismo, iz katerega sem nekaj vrstic navajal že malo višje. Gre za programsko izjavo, kjer so predlogi o načinu izvedbe tečajev pomešani z njegovimi osebnimi oziroma strokovnimi stališči.

Najprej je Dolenc zapisal svoje že večkrat izraženo mnenje, da je zasajanje ameriških trt, ki so odporne na trtno uš, edina rešitev za kranjsko vinogradništvo. Za samorodnice poudari, da na Dolenjskem ne bi mogle dozoreti. Torej ostaja še možnost cepljenja ameriških trt. Pismo nadaljuje v tem slogu. Če je morda malo dolgovozno, ker ponavlja zadeve, ki so bile v gradivu deželnega zbora in odbora že večkrat obravnavane in torej dobro znane, po drugi strani prinaša nekatere pripombe, ki jih je imel glede načina spopadanja z vinogradniško krizo na Kranjskem.⁴⁸

Najprej pokritizira visoke cene, ki so jih zaračunavali v kostanjeviški državni trsnici. Po njegovem bi morali vsaj revni vinogradniki imeti dostop do brezplačnih ameriških ključev. Predvsem bi si morali prizadevati, da bi ameriške trte začeli saditi premožnejši posestniki, saj so siromašni vinogradniki "priprosti", "neinteligentni" in "trmoglavni". Te lastnosti naj bi še posebej veljale za Dolenjce, za katere naj bi bilo le malo verjetno, da bi se tudi ob zunanjih spodbudah lotili "novotarij" ameriških trt in cepljenja. Šele ko bodo videli uspešnost ameriških vinogradov pri inteligentnejših vinogradnikih, se bodo sami lotili obnove. Potrebna natančnost prav tako odvraca preproste ljudi od tega, da bi se lotili cepljenja. "Prevagljivi večini je vse to smešna igrača, in za to se za ameriške trte skora nič ne zmenijo timmanj ker jih morajo drago plačevati – ako jih hočejo imeti." Vipavci naj bi bili za novost veliko bolj dovzetni, toda tudi oni potrebujejo "temeljitega poduka" v cepljenju trt.

Vsega pa ni moč doseči v dveh urah v šolski sobi, pravi Dolenc. Ta zadnja izjava je namig na prakso tečajev cepljenja, ki so jih izvajali popotni učitelji. Obenem tudi pripomni, da bi se moralo oddajati že cepljene trte, toda za to je primanjkovalo cepilcev. Oddajali so se necepljeni ključi, ki vinogradnikom niso dosti pomagali.

Treba bi bilo torej vzgojiti "kader požlahtnenja ameriških trt popolnoma zmožnih ljudi, poštenih, treznih, pridnih mladenčev delavskega stanu".

Dolenc je že v poročilu o spomladanskem tečaju cepljenja predlagal kranjskemu deželnemu odboru, da bi se po vseh večjih dolenjskih krajih priredilo tečaje. Najbolje pa bi bilo, če bi več let zaporedoma izvajali takšen pouk na Grmu za Dolenjsko in v Vipavi za Notranjsko. V ta namen

naj bi deželna vlada ali deželni odbor naročila okrajnim glavarstvom, da zahtevajo od županstev največjih vinogradniških občin, da na Grm pošljejo enega ali več "poštenih, treznih, marljivih" mladenčev starih od šestnajst do osemnajst let. "Odbrani mladenči bi morali v kurs naj hoté ali ne," pojasni Dolenc. Potne stroške bi plačali le udeležencem iz najbolj oddaljenih krajev. Hrana (brez vina) za udeleženca na Grmu bi stala 24 krajcarjev na dan. Za stanovanje je bilo v šoli na Grmu še dovolj prostora. V Vipavi bi stanovanje plačali na deželne stroške le najbolj oddaljenim udeležencem, drugi bi se zvečer vrnili na domove.

Pismo je Dolenc zaključil še z daljšo obrazložitvijo, zakaj bi bilo potrebno plačati stroške poti in nastanitve udeležencem cepitvenih tečajev. Vinogradništvo je iz vidika davkov eden od stebrov države in ga je zato smotno rešiti. Brez pomoči pa v klešče uničenih vinogradov in zemljiških davkov stisnjeni vinogradniki ne bodo zmogli obnove.⁴⁹

V smislu teh Dolencovih predlogov je kranjski deželni zbor na svoji seji sklenil, da se naroči deželni šoli na Grmu prirejati cepitvene tečaje in s tem se je začela obširna prosvetna dejavnost Grma.⁵⁰ Sklep deželnega zbora o uvedbi tečajev v Vipavi so poslali na Kranjsko kmetijsko družbo, ki je o tem obvestila svojo vipavsko podružnico. V svojem odgovoru januarja 1890 je osrednji odbor Kranjske kmetijske družbe izjavil, da se mu zdi Dolenc najprimernejši za vodenje tečaja, ker je "edini strokovno v teoriji in praksi v resnici izvežban mož, ki je vstanú medu elementi, ki bodo obiskovali tečaj, tudi k uspehu neobhodno potrebno disciplino vzdrževati"⁵¹ S tem je Dolenc dobil jasno podporo tudi pri kmetijski družbi, ki bi sicer mogla zavzeti precej bolj tekmovalno stališče. Nenazadnje je Dolenc imel pripombe glede učinkovitosti dela njenih popotnih učiteljev in ji je s svojim programom pravzaprav konkuriral.

Nadrobnosti izvedbe tečajev v Vipavski dolini je torej prevzela vipavska podružnica kmetijske družbe. Za kraj tečaja je predlagala graščino grofa Lanthierija, ki je do leta 1886 služila kot dom Deželne vino- in sadjerejske šole Slap. Dogovor o oddaji prostorov je vipavska podružnica prepustila deželnemu odboru. Enako so storili tudi glede določitve natančnega časa izvedbe, s pripombo, da jim je ljubše takrat, ko se bo lahko pokazalo zeleno cepljenje. Še enkrat so predlagali, da bi poučeval Dolenc osebno in dodali, da bi bilo smotno povabiti tudi vinogradnike iz bistriškega okraja (Ilirska Bistrica) zlasti iz reške doline (reka Reka).⁵²

Deželni odbor je dopis poslal na Grm, da si je

Billigkeit des bezüglichlichen Unterrichtes die Ausführung des erwähnten Vorschlages sehr empfiehlt (AS IX/3, š. 918, 4087/1889).

⁴⁸ AS IX/3, š. 918, 6129/1889.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ *Obpravave*, 30. zvezek, zapisniki, str. 60–64.

⁵¹ AS IX/3, š. 919, 607/1890.

⁵² AS IX/3, š. 919, 2255/1890.

Dolenc lahko sam izbral čas za pot na Vipavsko. Predlagal je binkoštno nedeljo 25. maja 1890, ko je lahko odšel z Grma "brez vse škode za šolo". Deželni odbor je obljubil kritje za stroške poti, dogovarjanje glede informiranja vinogradnikov o tečaju in oddaje prostorov pa prepustil Dolencu.⁵³

Stvari so bile dogovorjene in Dolenc je odpotoval v Vipavsko dolino. Vendar ni šlo brez težav. Na binkoštno nedeljo je poučeval v Šentvidu (danes Podnanos) na dvorišču posestnika Josipa Mayerja in v prostorih ljudske šole na Slapu. Na dopoldanskem tečaju v Šentvidu je bila udeležba precej skromna, saj je šentviški župan pozabil pravočasno opozoriti ljudi na stvar, čeprav je pisno Dolencu zagotovil, da je vse urejeno. Na Slapu "vdeležitev bila je kar velikanska, zanimanje nepričakovano živahno," zapiše Dolenc. Obakrat je pokazal cepljenje in poučeval tudi o škropljenju.⁵⁴

Pri poročilu najbolj zbode v oči dejstvo, da je šlo za dveurni predavanji z "demonstracijo" cepljenja. Kot da ne bi v svojem elaboratu za kranjski deželni odbor, ki ga je napisal komaj devet mesecev prej, kritiziral ravno takega načina poučevanja. Pisma, v katerih se je Dolenc dogovarjal za tečaj na Slapu, bi bila zelo zanimivo branje, če bi bila dosegljiva. Iz njih bi bilo razvidno, kakšen obseg predavanj je imel v mislih sprva. Sumim, da kaj več kot je opravil niti ni imel namena storiti, saj je že v pismu deželnemu odboru predlagal izvedbo tečaja za binkoštno praznike in se je torej nameraval hitro vrniti na Grm.

Na referatni poli deželnega odbora je še ena zanimivost: "partikular" potnih stroškov, ki ga je oddal Dolenc, ni bil takoj odobren. Dolenc si je namesto 4 obračunal 5 goldinarjev dnevnic in previsok znesek za plačilo vožnje s kočijo. Natančni deželni odborniki so mu namesto 78 goldinarjev 80 krajcarjev, kot si je obračunal stroške sam, po dvakratnem preverjanju nakazali le 52 goldinarjev 94 krajcarjev.⁵⁵

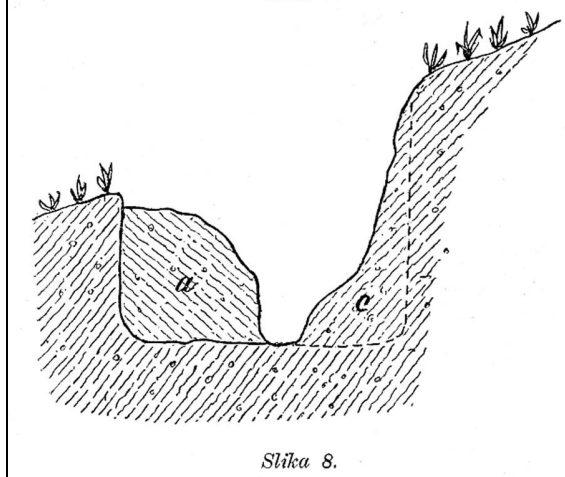
Dolencu v bran naj pripomnim, da je dobival za svoje službene poti od deželnega odbora že ves čas dnevnic v višini 4 goldinarjev. Prvič sem ta podatek zasledil že pri poročilu o njegovi poti v Klosterneuburg leta 1874.⁵⁶ Danes bi si kaj težko predstavljali, da v šestnajstih letih ne bi dobili poviška.

Glede izvedbe tečaja na Grmu žal med gradivom ni nobenega spisa, pa tudi v Obravnava deželnega zbora kranjskega ni nobene podrobnejše omembe. Edini namig dobimo iz govora poslanca Mika Dragoša na seji deželnega zbora 7. novembra 1890. Dragoš je imel pripombo glede obveščanja o tečajih. V nedeljo dopoldne je v časopisu bral obve-

stilo o tečaju na Grmu, ki je potekal na isti dan popoldne. Menil je, da bi bilo smiselno objavljati obvestila vsaj osem dni pred tečaji. Kako obsežen je bil tečaj ne zvemo, verjetno pa je trajal le tisto dopoldne.⁵⁷

Slika 7.

Slika 8.

Slika 7: Rigolanje (Dolenc, *Nauk* (a), str. 20–21).

Na isti seji so odločili, da naročilo deželni šoli na Grmu o prirejanju cepitvenih tečajev, ki so ga izglasovali prejšnje leto, ostane v veljavi.⁵⁸ V zvezi s tem je Rihard Dolenc poslal deželnemu odboru program tečajev za leto 1891. Zamislil si je predavanja v štirih krajih na Dolenjskem: "Leskovec za vzhodno Dolenjske vinorodne kraje, Černomelj ali Metlika za južne oziroma belokranjske vinorodne kraje, Šent Rupert za severne vinorodne kraje in Germ za osrednje Dolenjske, to je za okolico novomeško." Predlagal je tudi datume in sicer: Leskovec 15. marec (nedelja), Šentrupert 22. marec (nedelja) in Grm 25. marec (sreda, praznik Marijinega oznanjenja). Nedelje in praznike si je Dolenc izbral, ker

⁵³ AS IX/3, š. 919, 2255/1890.

⁵⁴ AS IX/3, š. 919, 5368/1890.

⁵⁵ AS IX/3, š. 919, 5368/1890.

⁵⁶ AS IX/3, š. 918, 7166/1874.

⁵⁷ *Obravnave*, 31. zvezek, zapisniki, str. 160.

⁵⁸ *Obravnave*, 31. zvezek, zapisniki, str. 159–161.

so kmetje imeli takrat največ časa, obenem pa tudi on ni zanemaril svojih obveznosti na Grmu.

Dolenc je v svojem pismu dodal še podrobnejši opis izvedbe tečajev. Poleg cepljenja je želel vinogradnikom pokazati še pravilno rigolanje.⁵⁹ V ta namen je nameraval s seboj vzeti tri delavce z Grma, ki bi se jim namenilo po 1 goldinar dnevne mezde. Če bi deželni odbor odobril tudi pouk rigolanja, bi se tečaji prestavili na delavnike, ker se ob nedeljah in praznikih ne bi spodobilo kopati v vinogradu.⁶⁰

Ta načrt je Dolenc kmalu opustil, saj je ugotovil, da bo imel *"vsled hude letošnje zime, osobito vsled kaj počasnega ginjenja snega, v marcu in aprilu toliko posla, da ga skoraj premagati ne bode mogoče"*. Zato je prosil deželni odbor, da naj izpustijo idejo o poteku tečajev med delavniki.⁶¹

Deželni odbor je predlagane datume tečajev nato malo prestavil: tečaj v Leskovcu je bil organiziran 8. marca, v Metliki ali Črnomlju 15. marca, v Šentrupertu 22. marca, na Grmu 25. marca. Gospodom odbornikom se je zdelo umestno, da posebej opozorijo, da je višina dnevnic 4 goldinarje in da naj si Dolenc obračuna dejanske stroške za konje in kočijaža.⁶²

O tečajih je v gradivu ohranjeno kratko Dolenčevo poročilo. 8. marca je prišlo na dveurno popoldansko predavanje v prostorih ljudske šole v Leskovcu kar 300 poslušalcev. Med njimi je bil tudi državni poslanec Viljem Pfeifer. Predavanje v Metliki je imelo 150 poslušalcev, med njimi je bil deželni poslanec Fran Šuklje. Metliški župan je poskrbel za manjši zaplet, saj je zahteval, da ga Dolenc sam prosi za dovoljenje. Z obvestilom metliškega prošta Franciška Saleškega Dovgana in notarja Franca Štajerja ni bil zadovoljen in predavanje bi zadnji dan skoraj padlo v vodo.

Na popoldansko predavanje 22. marca v Šentrupertu je prišlo le 40 do 50 oseb. Dolenc je pripomnil, da na tistem koncu ljudje še vedno ne verjamejo v obstoj trtne uši, ali pa so trdno prepričani, da k njim ne bo prišla.

Isti dan zjutraj je imel veliko več uspeha v Beli Cerкви, kjer je poslušalo predavanje *"o cepljenji marelic in ringlotov"* kakih 100 ljudi. Tam ter v Šentpetru in Šmarjeti je Dolenc razdelil številne cepiče sadnih dreves. Pri tečaju na Grmu se je kakih 200 ljudi *"natlačilo"* v šolsko sobo, poroča Dolenc.⁶³

V naslednjih dveh letih je predavanje o cep-

ljenju vinske trte postopoma pridobivalo na obsegu. Dolenc je imel leta 1892 dvodnevna tečaja na Slapu in Grmu. Na ta dva tečaja so bili udeleženci iz posameznih občin prvič osebno vabljeni. Na Slapu se je 27. maja tečaja udeležilo poleg dvajsetih povabljenih iz Vrema še večje število ljudi iz Šentvida in Lozic. Naslednji dan je prišlo štiriintrideset ljudi iz okolice Slapa. Na Grmu se je predavanja udeležilo petinsedemdeset ljudi. Od teh jih je trideset prejelo denarno podporo.⁶⁴

Leta 1893 je Dolenc predaval po dva dni na Grmu in v Krškem, poleg njega pa sta v *Obravnava deželnega zbora kranjskega* kot vodji cepitvenih tečajev omenjena še Franc Kavčič in Ivan Malus. Kavčič je bil nadzornik državne trsnice v Vipavi in je imel dvodnevni predavanja o različnih metodah cepljenja v Šentvidu in na Slapu. Malusa, ki je bil vodja državne trsnice na Bizeljskem, je poslala deželna vlada predavat v Črnomelj in Drašice.⁶⁵

Zaključek

Obnova vinogradov s cepljenimi ameriškimi trtami je omogočila nadaljevanje vinogradništva. Hkrati je pomenila velik korak naprej v razvitosti te pomembne gospodarske panoge pri nas. V času napada trtne uši je bila predvsem Dolenjska zaostalo območje in uvajanje novega načina obdelovanja je zahtevalo poseben trud. Ljudi je bilo potrebno osvestiti in jih pridobiti za zahtevnejše obdelovanje vinogradov.

Pri teh prizadevanjih izstopa kot glavni oblikovalec vinogradniške izobraževalne dejavnosti v dokumentih kranjskega deželnega odbora vodja deželne vinogradniške, sadjarske in poljedelske šole Grm pri Novem mestu Rihard Dolenc. Kot poznavalec dejanskega stanja med vinogradniki na Dolenjskem je lahko marsikaj predlagal glede načina, kako pristopiti k dolenjskim vinogradnikom. O slednjih sicer ni imel pretirano laskavega mnenja, saj si je nerazvitost Dolenjske razlagal kot posledico neinteligentnosti in celo brezbriznosti, nad katerima se je pogosto pritoževal. Vendar sem kljub vsemu dobil vtis, da je znal sočustvovati s stisko dolenjskih kmetov, drugače si tudi ne bi tako vztrajno prizadeval za rešitev vinogradništva.

Opisani tečaji cepljenja so iz skromnih začetkov v nekaj letih začeli preraščati v široko zastavljeno akcijo. V poročilih o njihovem poteku se pokaže marsikatera podrobnost o obveščeniosti ljudi in njihovem načinu razmišljanja. Prigodi s tečaja v Šentjerneju, kjer so nekateri udeleženci zatrjevali, da bodo stare trte spet rodile, če bo taka Božja volja, in v Šentrupertu, ko so nekateri zanikali obstoj trtne uši, se nam danes zdita naravnost ne-

⁵⁹ Prekopavanje zemlje v vinogradu pred ponovno zasaditvijo trt. Prekopati je treba dovolj globoko, drugače ni učinka. Sprva so kopali 60 cm globoko, nato so začeli priporočati globino 1 m.

⁶⁰ AS IX/3, š. 919, 1160/1891.

⁶¹ AS IX/3, š. 919, 1233/1891.

⁶² AS IX/3, š. 919, 1160/1891.

⁶³ AS IX/3, š. 919, 2401/1891.

⁶⁴ *Obravnave*, 33. zvezek, priloge, str. 343.

⁶⁵ *Obravnave*, 34. zvezek, priloge, str. 298.

verjetni. V tistem času pa sta predstavljali stvarnost, s katero so se morali učitelji cepljenja sprva še pre pogosto spopadati.

Dolgoročno so bile ameriške trte uspešne. Njihovo zasajanje z roko v roki z izobraževanjem vinogradnikov ni le ohranilo vinogradniške dejavnosti, ampak je celo prineslo občuten napredek. Jasen kazalec tega je naraščanje skupnih količin pridelane vina kljub zmanjševanju obsega vinogradniških površin zaradi opuščanja neugodnih leg.⁶⁶

VIRI IN LITERATURA

VIRI

AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani

AS 38 – Deželni zbor in odbor za Kranjsko.

Zbirka diapozitivov Biotehniške fakultete v Ljubljani, Oddelek za agronomijo, knjižnica Katedre za fitopatologijo.

LITERATURA

Doberšek, Tit: *Vinogradništvo*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978.

Dolenc, Rihard (a): *Nauk, kako zasajati vinograde z ameriškimi trtami, da jih trtna uš ne more uničiti: v pojasnilo več slik*. Ljubljana : Deželni odbor kranjski, 1888.

Dolenc, Rihard (b): *Nauk, kako zasajati vinograde z ameriškimi trtami, da jih trtna uš ne more uničiti: 2. natis*. V Rudolfovem : Janez Krajec, 1891.

Državni zakonik za dežele in kraljevine zastopane v državnem zboru [Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder].

Galet, Pierre: *Les maladies et les parasites animaux de la vigne. Tome 2. Les parasites animaux*. Montpellier : Paysan du Midi, 1982.

Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. *Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek. Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1970.

Maček, Jože: Uvajanje dosežkov agrarno-tehnične prevrata v slovensko kmetijstvo v obdobju 1884–1941. *Zbornik Biotehniške fakultete v Ljubljani. Suplement 21 – Agronomija*. Ljubljana : Oddelek za agronomijo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, 1995.

Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani, 26.–34. zvezek [Bericht über die Verhandlungen des kranischen Landtages zu Laibach], Ljubljana : Deželni odbor Kranjski, 1887–1894.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Bekämpfung der Reblaus in Krain im Lichte der Materialien des Landtags und des Ausschusses für Krain

Der Wiederaufbau der Weinberge durch gepropfte amerikanische Weinreben ermöglichte die Fortführung des Weinbaus. Zugleich bedeutete er einen bedeutenden Schritt in der Entwicklung dieses wichtigen Wirtschaftszweigs in Slowenien. Zur Zeit der Reblausepidemie war vor allem Dolenjska (Unterkrain) ein rückständisches Gebiet und die Einführung einer neuen Anbaumethode erforderte besondere Mühe. Die Bauern mussten aufgeklärt und für eine anspruchsvollere Bestellung der Weinberge gewonnen werden.

Wie aus den Dokumenten des Krainer Landesausschusses hervorgeht, machte sich bei diesen Bemühungen der Leiter der Landesweinbau-, Obstbau- und Ackerbauschule Grm bei Novo mesto (Rudolfswert/Neustadt) Rihard Dolenc als führende Persönlichkeit im Bildungsbereich Weinbau besonders verdient. Als ausgezeichnete Kenner der tatsächlichen Verhältnisse bei den Winzern in Dolenjska konnte er manchen Vorschlag unterbreiten, wie man an die Winzer von Dolenjska herangehen soll. Von diesen hatte er keine besonders gute Meinung, setzte er doch ihre Rückständigkeit mit Einfalt und sogar Gleichgültigkeit gleich, über die er sich oft beklagte. Dennoch konnte der Autor den Eindruck gewinnen, dass er sie in ihrer Not bedauerte, sonst hätte er sich nicht so beharrlich um die Rettung des Weinbaus bemüht.

Die im Beitrag beschriebenen Pfropfkurse entwickelten sich in ein paar Jahren von bescheidenen Ansätzen zu einer großangelegten Aktion. Die einschlägigen Berichte offenbaren manches Detail über die Informiertheit der Leute und ihre Denkart. Fast unwahrscheinlich muten heute Begebenheiten in Šentjernej an, wo einige Kursteilnehmer beteuerten, die alten Weinreben würden wieder Früchte tragen, wenn es Gottes Wille sei, und in Šentrupert, wo einige Kursteilnehmer die Existenz der Reblaus abstritten. Sie zeugen von einer Realität, mit der sich die Lehrer auf den Propfkursen zunächst noch allzuoft auseinanderzusetzen hatten.

Langfristig gesehen erwies sich die amerikanische Weinrebe als erfolgreich. Durch ihre Anpflanzung, die Hand in Hand mit der Ausbildung der Winzer ging, wurde der Weinbau nicht nur erhalten, sondern sogar ein deutlicher Fortschritt erzielt. Das beweist das wachsende Gesamtvolumen des erzeugten Weins trotz der Schrumpfung von Weinbauflächen infolge der Aufgabe ungünstiger Lagen.

⁶⁶ Maček, *Uvajanje dosežkov*, str. 167.